

Документ за политики за унапредување
на правата на трансродовите луѓе во
Северна Македонија

Август 2026 година
Скопје

Авторка: Драгана Дрндаревска

Содржина:

1. Контекст и цел

2. Методологија

3. Клучни проблеми и искуства

3.1 Безбедност и слобода за автентично живеење на родовиот идентитет

3.2 Социјална благосостојба, право на работа, здравје и здравствена заштита

3.3 Механизми за заштита на правата

3.4 ЛГБТИ здруженија и активизам

4. Приоритетни области за промена на политики

4.1 Безбедност и слобода за автентично живеење на родовиот идентитет

4.2 Социјална благосостојба, право на работа, здравје и здравствена заштита

4.3 ЛГБТИ заедница и активизам

5. Библиографија

1. Контекст и цели

Состојбите со правата на трансродовите луѓе во Македонија се неповолни дури и од формално-правен аспект. Трансродовите луѓе уживаат заштита од дискриминација во сите области¹ и заштита од дела од омраза², но дури и во овие области се бележи недоволно спроведување на законската рамка³ како резултат на слаби институции со недоволно капацитети и демократски дефицит што несразмерно ги погодува трансродовите луѓе и други маргинализирани групи поради распространета пристрасност и институционално насилство⁴. Постојат одредби за заштита од дискриминација врз основа на родов идентитет и во останати секторски закони благодарение на усогласувањето на законодавството со Законот за спречување и заштита од дискриминација, но најчесто истите имаат деклараторен карактер и отсуствува каков било ефект од усогласувањето во областа.

Клучните области во кои треба да се предвидат конкретни права, услуги и постапки за нивно остварување, специфични за трансродовите луѓе како правното признавање на родот⁵ и услугите за медицинско прилагодување⁶, воглавном се недостапни, непристапни и несоодветно уредени. Уште повеќе, во областа на образованието состојбите со еднаквост и заштита од насилство на трансродовите луѓе се уназадија под влијание на анти-родовите политики⁷. Состојбата со уживањето на социјалните права е генерално неповолна, а уште понеповолна за трансродовите луѓе поради дехуманизација, нееднаквост, изложеност на насилство и небезбедност. Оттука, рамката за недискриминација не е доволна за да ги унапреди состојбите во различни социјални области кои несразмерно ги погодуваат трансродовите луѓе, како лошиот квалитет и пристап до здравство, недоволното уживање на

¹ Закон За Спречување и Заштита Од Дискриминација, Службен весник на Република Северна Македонија бр. 258/2020 (2020), arts 3, 5.

² Кривичен Закон, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 97/17 и 248/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр.36/23, 188/23, 16/26 И 17/26 (1996), art. 122 (42).

³ Драгана Дрндаревска, *Структурни Пречки Во Спроведувањето На Еднаквоста- Анализа На Спроведувањето На Законот За Спречување и Заштита Од Дискриминација 2023-2026* (Хелсиншки Комитет за човекови права, 2026).

⁴ Драгана Дрндаревска and Мања Величовска, *Опасност Од (Не)Постоење: Институционално Насилство, Пристап До Права и Ставови За ЛГБТИК+ Заедницата Во Северна Македонија (2021–2023)* (Коалиција Маргини, 2025), 182.

⁵ *Spotlight Report on the Position of LGBTI Persons in the Republic of North Macedonia- Civil Society Submission under Paragraph 89 of the 2030 Agenda (A/RES/70/1)* (Coalition Margins, LGBTI Support Centre, Subversive Front, ERA, 2020), 23.

⁶ Каи Гладкова et al., *Анализа На Пристапност и Достапност На Здравствени Услуги За Трансродови Лица Во Република Северна Македонија* (ТрансФорма, Коалиција Маргини, 2024), 5–6.

⁷ Дрндаревска, *Структурни Пречки Во Спроведувањето На Еднаквоста- Анализа На Спроведувањето На Законот За Спречување и Заштита Од Дискриминација 2023-2026*, 12–18.

работничките права и несигурност во вработувањето, криминализацијата на сексуалната работа како работа итн.

Трансродовите луѓе се генерално неприфатени и длабоко стигматизирани, што креира атмосфера на страв, субординација и постојан стрес во секојдневното постоење, користењето на јавен простор и градењето релации. Од раните искуства со образованиот систем и семејството, до барањето работа, користењето на услуги во здравството и социјализацијата дури и во ЛГБТИ заедницата, искуствата на неприфаќање, осудување и повреда на достоинството се поприсутни. Бараометарот на еднакви можности континуирано мери најголема социјална дистанца кон ЛГБТИ луѓето во Северна Македонија⁸. Анти-родовите дискурси во кои трансродовите луѓе се дехуманизираат, се прикажуваат како монструми и се таргетираат како виновници за бројни општествени проблеми доминираат во јавноста и успешно спречија донесување на законско решени за правно признавање на родот и донесување на сеопфатен закон за промоција на родовата еднаквост каде се препознаа и трансродовите луѓе⁹.

Во моментот не постојат погодни политички можности за застапување за унапредување на правата на трансродовите луѓе, воглавно поради опасноста од понатамошно институционализирање на анти-родовите политики во контекст на десно ориентирана влада; стагнирање на процесот на ЕУ интеграции што претставува клучна политичка можност за унапредување на правата; и стеснување на просторот за делување на граѓанското општество поради неповолни донаторски политики. Улогата на граѓанските организации во непријателски политички услови станува покомплицирана и посуштествена, бидејќи организациите треба да ја прилагодат својата стратегија кон превенирање и спротиставување на уназаднувањето на состојбите и будно надгледување на процесите на донесување и (не)спороведување на политики, документирање и правен одговор на повредите на правата, т.е. зајакнување на нивната т.н. watch-dog (куче- чувар) улога. Но, истовремено, во услови на отсуство на институционална структура на поддршка на трансродовите луѓе, треба да одговорат на потребите на заедниците за пристап до јавни услуги и права, едукација и еманципирање за активно политичко учество во заедницата.

Овој документ е наменет за донесувачите на одлуки на национално ниво кои се одговорни за промена на политиките. Но, документот е наменет и за меѓународните организации, Европската Комисија и амбасадите на членките на ЕУ и останатите

⁸ Fani Kimova, *Barometer of Equal Opportunities* (Commission on Prevention and Protection against Discrimination (CPPD) Macedonian Center for International Cooperation (MCIC), 2023), 7.

⁹ Irena Cvetkovik et al., 'The Old New: Anti-Gender Mobilizations in North Macedonia', in *Anti-Gender Mobilizations in the Post-Yugoslav Space Hidden Connection* (Palgrave Macmillan, 2026), 145–49.

клучни актери кои имаат влијание врз националната агенда за човекови права и финансираат активности на здруженија на граѓани.

Цели:

- Да се идентификуваат искуствата со повреди на права, стигматизација и нееднаквост на трансродовите луѓе, и
- Да се идентификуваат клучни области на политики во кои трансродовите луѓе бараат промени.

2. Методологија

Овој документ е подготвен врз основа на квалитативни податоци собрани преку две фокус групи со трансродови луѓе. Целта на фокус групите беше да се овозможи безбеден простор во кој учесниците можат да ги споделат своите искуства, предизвици и потреби поврзани со секојдневниот живот, пристапот до права и услуги, односот со институциите и можностите за унапредување на нивната положба. Со фокус групите беа опфатени 10 трансродови, интерсекс и родово-небинарни лица, сите на возраст од 20 до 50 години. Сите учесници живеат во Скопје и потекнуваат од урбани средини. Најголем дел од учесниците и претходно биле во контакт со граѓански организации и учествувале во активности. Оттука, фокус групата се одржа со трансродови лица кои се во релативно подобра состојба, имале можности за едукација и имаат подобар пристап до права и услуги во споредба со трансродови луѓе од помали градови, од рурални средини или кои припаѓаат на малцински заедници.

Дискусиите опфатија теми релевантни за секојдневието на трансродовите луѓе, вклучително работа и пристап до вработување, квалитет и пристап до здравствена заштита, административни и јавни услуги особено во врска со правно признавање на родот, безбедност и искуства на неприфаќање, осудување и дискриминација. Учесниците имаа можност самостојно да ги идентификуваат проблемите што ги сметаат за најзначајни, како и да предложат промени во политиките и институционалните практики.

При анализата, исказите и искуствата од двете фокус групи беа тематски анализирани со цел да се идентификуваат повторливите проблеми, заедничките потреби и приоритетите за промена. Особено внимание беше посветено на прашањата кои учесниците ги препознаваат како системски проблеми и за кои се потребни промени во законите, политиките, институционалните процедури или практики.

Наодите од фокус групите претставуваат основа за приоритетните области за промена на политиките содржани во овој документ. Под приоритетните области за промена на политиките се формулирани цели кои треба да се остварат, наместо набројување на препораки во форма на директни акции што би се преземале со цел да се промовира постратешки пристап во застапувањето. Тие се упатени кон донесувачите на одлуки на национално и меѓународно ниво и други клучни актери како здруженија на граѓани и меѓународни организации.

Законите кои ги уредуваат релевантните области, анализите и другите документи за нивно спроведување се употребени како примарни извори на податоци за да се утврди и оцени состојбата. Претходни истражувања, извештаи и анализи за состојбите со трансродовите луѓе се употребени како секундарни извори на податоци.

3. Клучни проблеми и искуства

„Видливоста е важна, ама прво треба да си жив“ - интерсекс лице

Цитатот „Видливоста е важна, ама прво треба да си жив“ суштински ја отсликува дискусијата на фокус групите насочувајќи го фокусот кон потребата за обезбедување на елементарни услови за живот поврзани со безбедност и егзистенција како предуслови за социјално и политичко вклучување, здружување и солидарност, застапување и промоција на политичките барања и на квир културата. Искуствата на трансродовите луѓе можат да се категоризираат во две широки области: 1. Безбедност и слобода за автентично живеење на родовиот идентитет; 2. Социјална благосостојба, право на работа, здравје и здравствена заштита. Дополнителни области од интерес се ЛГБТИ здруженијата и активизмот и механизмите за заштита на правата.

3.1 Безбедност и слобода за автентично живеење на родовиот идентитет

Во првата област клучна тема е **општествена стигма, неприфаќање и дехуманизација**, каде трансродовите лица споделуваат секојдневни искуства на исмејување, негативни ставови кон трансродовоста и портретирање на транс луѓето како болни и како закана, што ги става во позиција на субординација и секојдневно докажување на својата човечност и вредност, и континуирано го повредува достоинството и самопочитта.

„Не очекувам да бидам прифатена од било кого, ама да има почит спрема мене. Дека постојам како човечко суштество дека имам право на работа, не мора да ме прифаќа, али почит да имам.“ – транс жена

Општествената невидливост, односно „непостоење“ сфатено како практики и норми кои го маргинализираат, негираат и делегитимираат постоењето на трансродовите луѓе, а засновано на циснормативноста како системски идеолошки императив кој генерира негирање на самоопределувањето во врска со родовиот идентитет¹⁰, е сепорисутно во секојдневните искуства. Трансродовите луѓе зборуваат за потребата постојано да се објаснуваат, да трпат осудувачки и исчудувачки погледи и навреди, да им биде коментиран изгледот и да бидат патологизирани.

„...не сме признаени и не сме прифатени, како да не постоиме во општеството. Не „како“, туку не постоиме во општеството“- транс жена

Општествената стигма и дехуманизација креира **небезбедност и страв во секојдневното постоење**, како анксиозност при секое влегување во продавници, одење на работа, средби со соседи и закуподавачи и користење на јавен простор. Стравот од насилство влијае на одлуките поврзани со излегување од плакарот и започнување и продолжување на транзицијата. Стравот не е основан на перцепирана закана од неприфаќање, туку на сопствени искуства на насилство, од микроагресии до физичко насилство мотивирано од омраза. Претходни истражувања и извештаи континуирано документираат дека искуствата на различни форми на насилство од омраза се норма, а не исклучок во животот на трансродовите луѓе во Северна Македонија. Во истражувањето на Димитров сите учесници „без исклучок, имаат искуство на присилно изведување на родовите норми, вербално или психолошко насилство поради прекршување на нормата, а во неколку случаи и физичко насилство“¹¹. Дрндаревска и Величовска документираат 255 случаи на институционално насилство врз ЛГБТИК+ лица најмногу во областа на образованието, работата на полицијата и здравството, мапирани од интервјуа на 44 ЛГБТИК+ лица¹².

Искуствата на насилство и стравот од насилство ја постигнуваат својата цел, родово дисциплинираат, принудуваат на **родово менаџирање и ограничување на слободата на родово изразување**. Постојано размислување за тоа како ќе бидат перцепирани, менување на гласот, облеката и гестикулациите зависно од процената на ризикот од неприфаќање, криење на транзицијата или криење на партнерите/ките, избегнување на места или одредени социјални ситуации, очекувања да се конформираат кон родовите норми, се дел од секојдневното

¹⁰ Michaela M. Rogers, ‘Exploring the Domestic Abuse Narratives of Trans and Nonbinary People and the Role of Cisgenderism in Identity Abuse, Misgendering, and Pathologizing’, *Violence against Women* 27, nos 12–13 (2021): 2191, <https://doi.org/10.1177/1077801220971368>.

¹¹ Славчо Димитров, *Трансродовото Искуство: Идентитети, Тела, Насилство и Социјализација* (2018), 134.

¹² Дрндаревска and Величовска, *Опасност Од (Не)Постоење: Институционално Насилство, Пристап До Права и Ставови За ЛГБТИК+ Заедницата Во Северна Македонија (2021–2023)*, 8–9.

трансродово постоење. Една трансродова жена споделува и дека околината не ја перцепира како сериозна и возрасна личност ако родово се изразува како жена, што обелоденува уште еден начин на негирање на трансродовоста преку нејзино означување како детски, младешки хир или релативно прифаќање само во ноќниот живот. Токму, релативно поголемата допуштеноост на слободното родово изразување во ноќниот живот, ја сведува трансродовоста на забава и ја карневализира како практика допуштена само како привремен перформанс, односно пристап кој се толерира само во одредени простори, време и со одредена цел- забава, што истовремено ги утврдува границите на допуштенивањето.

„слободата прво, после на работа да можеме да си одиме како што сме, дали ќе одам со фустан... тоа е мој личен живот, како сакам можам да си се облекам. А не од страв да облекам некои машки панталони а мене срцето ми плаче, душата ми плаче, а јас да се облекам во гардероба што не ми ја сака душата. И мора да се правам косата собирајќи, место да бидам сега фенирана како што сакам да се чувствувам, не не, мора да изгледам посериозна, а вечер ако има нешто забава или нешто па можам да бидам транс.“- транс жена

Постојаниот страв, искуствата на дехуманизација и насилство и секојдневниот притисок од родово менаџирање доведуваат до психолошко страдање и јасно посочуваат на **социјалните димензии на нарушувањето на менталното здравје**. Трансродовите луѓе и во ова истражување говорат за лични искуства на депресија, анксиозност, панични напади, самоповредување и обиди за самоубиство и некои од нив директно ги поврзуваат со општествената стигма и неприфаќање.

„мислам дека е невозможно да си квир во Македонија, прво ако не си аут тоа што не си аут си несреќен и мизирен, ако си аут што тоа повлекува ако си аут те прави несреќен и мизирен. Кај мене не си давам превише да зборам на темата, имав зезнато детство. Ама да не го поминев тоа пак ќе бев затоа што сум транс. Немаше да имам панични напади поради тоа, туку затоа што сум бил тепан што сум транс.“- транс маж

Учесниците ја согледуваат **специфичната ранливост на трансродовите жени** и ја објаснуваат со тоа што транс мажите полесно „поминуваат“ од транс жените. „Поминување“ (од англиски passing) означува условена цисродова привилагија¹³ која реално ја уживаат само оние чија трансродовост не е видлива. Иако самиот термин и практиката што ја означува јасно посочуваат на перформативноста на родот, тие се високо проблематични бидејќи во својата суштина зборуваат за негирање на

¹³ Julia Serano, *Whipping Girl: A Transsexual Woman on Sexism and the Scapegoating of Femininity* (Basic Books, 2016), 155.

трансродовоста и претставуваат уште еден начин на издигнување на цисродовоста на ниво на апсолутен стандард спрема кој се оценуваат трансродовите луѓе. Трансродовите луѓе кои „поминуваат“ ќе бидат поштедени од дискриминација и микроагресии, но во други случаи, можат да бидат обвинети дека намерно сакаат да измаат. „Поминувањето“ е пропознаено како привилегија која повеќе ја уживаат трансродовите мажи. Трансродовите жени особено во фаза на транзиција и родово-небинарните луѓе постојано треба да се справуваат со стравот дали ќе „поминат“ и да го прилагодуваат својот изглед и користењето на јавни простори соодветно. Стравот од „непоминување“ т.е. од видлива трансродовост придонесува кон одложување и анксиозност во врска со почетокот на транзицијата. Истовремено, тоа делува како интернализирана циснормативност која создава хиерархија во ЛГБТИ заедницата.

Специфичната ранливост на трансродовите жени, учесниците ја поврзуваат и со распространета мизогинија која доведува до постојано и поинтензивно социјално надгледување во (не)исполнувањето на родовиот идеал за женственоста. **Испреплетувањето на трансфобијата и мизогинијата**, кои потекуваат од патријархатот како режим на опресија, асиметрично влијаат на трансродовите жени бидејќи отстапките од недостижните идеали за женственоста посторого се казнуваат, почесто се оценуваат и за транс жените не значат само дека не се доволно женствени, туку целосно ги исклучуваат од категоријата „жена“. Иако мизогинијата неспорно го обликува и искуството на транс мажите, родово-небинарните луѓе, режимот на родова регулација произведува квалитативно и квантитативно различни искуства поради двојните стандарди за женственост и маженственост. На пример, една трансродова жена сподели почести искуства на сексуално вознемирување и демнење на јавен простор откако започнала со транзиција. Иако успеала да избегне ескалирање во случајот, доколку сторителите би знаеле дека е транс, а не цис жена, тоа дополнително би ја изложило на ризик од насилство.

„Ти како жена и да си транс жена и да си цис жена ти си жена и во ова десничарско општество тебе секогаш ќе те осудуваат затоа што си жена, секогаш ќе ти го осудуваат изгледот без разлика на што, како изгледаш, како се однесуваш, како мирисаш, ќе те осудуваат пошто си жена.“ - интерсекс лице

Во состојба на сеприсутност на патријархатот како клучен режим на регулација на општествените односи и отсуство на негово колективно преиспитување, **интернализирањето на трансфобијата и на родовите норми** во ЛГБТИ заедницата е очекувана последица од социјализацијата во истото општество, а не аномалија на ЛГБТИ заедницата. Оттука, посочувањето кон интернализацијата не треба да се сфати како обвинување на ЛГБТИ заедницата за неповолната состојба со правата на трансродовите луѓе туку како критика на условите кои доведуваат до интернализација без притоа да се негира можноста за дејствителност (агенс) на

попривилегираните членови на ЛГБТИ заедницата, како геј мажите. Интернализирањето на родовите норми за телесноста се отсликува во сопствено и меѓусебно оценување наспроти истите норми за кои повеќето имаат свест и знаење дека треба да се отфрлат и променат. Учесниците зборуваат за репродуцирање на трансфобијата во ЛГБТИ заедницата, особено од геј мажи. Најчестите негативни искуства се обраќање во погрешен род или со т.н. мртво име, озборување, притисок да се биде родово бинарен, непризнавање на трансродовиот или родово-небинарниот идентитет. Интернализирањето на трансфобијата овозможуваат фрагментација во ЛГБТИ заедницата. Оттука се развиваат и внатрешни норми за тоа што претставува легитимно или „вистинско“ транс искуство и чие искуство ќе се негира. Па така легитимното трансродување вклучува одреден прогрес во медицинска транзиција, бинарност или тежнеење кон бинарност т.е. задоволување на родовите идеали за маженственост или женственост.

„Треба ЛГБ заедницата кои имаат пристап на пазарот на трудот, имаат пристап во здравство, има многу ЛГБ луѓе што се доктори и треба они малце да се залагаат за Т заедницата. Да ни помагаат да владееме во светот, во обичниот свет. Што не се случува.“- интерсекс лице

„Јас сум длабоко невалидиран дури и од луѓе од заедницата, зашто? Затоа што не се трудам доволно да пројдам...у фаца се најдобро... ќе се сврти и ќе каже не е на тестостерон не е маж и никад нема да биде маж.“- транс маж

„Различно е кога доаѓа од внатре, пошто не го очекуваш. Не знам, проблемот на бинарноста и на трансмаскулноста. Транс жени многу често мене не ми се обраќале како што треба.“- транс маж

Фрагментираноста на ЛГБТИ заедницата зборува за хетерогеноста на искуствата и идентитетите за што се потребни акции за зајакнување на солидарноста и еманципацијата сфатена како процес на препознавање, преиспитување и пркосење на патријархатот но и другите режими на опресија како расизмот, класната хиерархија, мизогинијата и други. Оттука, солидарноста подразбира и разбирање и преиспитување на сопствените привилегии и изразување поддршка за прашања кои директно не ги засегаат сите во ЛГБТИ заедницата како правно признавање на родот, пристап и достапност на услуги за медицинско прилагодување на родот и други.

Општествената стигма суштествено влијае на **интимните врски** и ги трансформира во простор на постојано преговарање за сопствениот идентитет. Трансродовите лица зборуваат за неможност од воспоставување на партнерски односи надвор од сексуалниот однос бидејќи не се прифатени како еднакво вредни партнери/ки.

„...кај нас полесно ќе најдеш клиент отколку партнер... Во однос на партнерство и во однос на врски сметам дека тука кај нас во Македонија и генерално е многу тешко да успееш во тој поглед. Како што кажа и [Ана], транс жените ги гледаат како фетиш буквално, не како човечко битие кое има чувства емоции и се, туку те гледа во моментот ете како фетиш...“- транс жена

Фетишизацијата е сведување на трансродовото лице, а особено трансродовите жени на сексуален објект и фетиш, додека чувствата, потребите и целокупната личност се негираат. Дел од трансродовите жени не ни очекуваат да најдат интимни партнери, бидејќи не се воопшто перцепирани како партнерки за долгорочен однос туку како сексуални објекти. Споделуваат дека најчесто се прецепирани како сексуални работници дури и кога комуникацијата не била во контекст на давање сексуални услуги. Фетишизацијата го вклучува очекувањето транс жената да прифати секакви сексуални барања и практики.

Погрешно разбирање или недоразбирања поврзани со транс идентитетот и потреба постојано да го објаснат и оправдаат транс идентитетот пред стапување во интимни врски, се **прашања и на безбедност**. Дел стравуваат дека ќе бидат обвинети дека лажат или ризикуваат насилство ако претходно не објаснат најинтимни аспекти од својот идентитет на луѓе со кои не ни воспоставиле претходна врска на доверба. Опишувајќи фрустрирачки искуства, недоразбирања и неприфаќање при барањето интимни партнери еден тран маж објаснува:

„Секој пат се осеќам како да давам си-ви, имам спремно параграф, и ако најдам некој на апликација што ми личи по ок дека може да чита и да слуша, му го праќам. И буквално еве што имам еве што немам, еве ти слика и уште една слика. Да/ не... Ама секогаш се осеќам дека морам да се објаснам за да не се ставам во непријатна ситуација после. Што ако некој ме нападне? Некој да рече ти ме лажеш. Пошо вербално ми се има случено таков напад. Во моментот не барам партнерски врски, но кога сум барал ми се има случено да сум вербално нападнат или фетишизиран...И тоа е, комплицирано е. Сакам да е лесно, да биде само убав сум, да ајде.“- интерсекс лице

Поради стигма од околината, дури и долгорочните интимни врски остануваат скриени. Партнерите, особено на транс жени, најчесто не се спремни јавно да излегуваат со нив и понатаму да преминат кон заеднички живот, запознавање со пријателите и семејствата или формализирање на врските. Интимните врски и партнерски односи често се испреплетуваат со сексуалната работа и не можат да се одвојат од економската реалност и општествената позиција на транс жените.

Автономијата, слободата на избор во сексуалноста и потребата да се биде признаен како целосна личност, наспроти сведувањето на сексуален објект се клучни потреби во однос на партнерските односи.

Семејството е клучна општествена институција која ја детерминира безбедноста, благосостојбата и можностите за слободно и автентично живеење. Учесниците споделуваа искуства на неприфаќање, прекинување на врските, притисок за конформирање, насилство и контрола. Но, исто така споделија искуства на емоционална поддршка, блискост и љубов, дури и приклучување во активизам од страна на родителите. Дел сметаат дека семејствата се оправдано загрижени за безбедноста и благосостојбата на своите трансродови деца и веруваат дека прифаќањето е возможно со соодветна поддршка и едукација.

„Ја сум од семејство каде иницијално не ме прифатија, со тешки муки, искочив од дома. Сега сум од семејство што е страшно аксептинг, мајка ми одеше на терапија со години работеше на себе, беше дојдена на Прајд се упозна со девојка ми. Сакам да се стави акцент на тоа, да се пружи поддршка на родителите, семејствата на квир луѓе, едукација за нив, психолошка поддршка...Најголемата поддршка ни е од дома, знам колку е голема разликата кога немав мајка и сестри и сега кога имам. И колку е голема стапката на самоубиства на трансродови луѓе кои остануваат без семејство.“- транс маж

Последна област во овој дел е **правното признавање на родот**. Учесниците сметаат дека е клучен предуслов за достоинствено и безбедно живеење кое го олеснува пристапот до други права и услуги. Во 2019 година Европскиот суд за човекови права ја донесе пресудата ИКС против Македонија¹⁴ со која утврди повреда на правото на приватност кон трансродов маж кому државата одбиваше да му одобри промена на ознаката за пол и матичниот број и произволно ја условуваше промената со медицинска интервенција на гениталиите. Меѓудругото, Судот и наметна обврска на државата да донесе закон што ќе обезбеди јасна, транспарентна и пристапна постапка за правно признавање на родот. Измените на законот за матична евиденција беа подготвени, но во 2022 година беа повлечени од собраниска процедура без транспарентно објаснување и дебата, но проследено со трансфобични изјави од пратеници и кампања заснована на сеење страв, омраза и ширење морална паника, против донесување на закон, а организирана од анти-родовите движења предводени од Македонската православна црква¹⁵. Континуираното одбивање да се донесе закон за правно признавање на родот претставува форма на институционална опресија која го одржува непризнавање на трансродовоста и маргинализацијата. Недостатокот на законско уредување на

¹⁴ X v. ‘the Former Yugoslav Republic of Macedonia’, No. 29683/16 (ECtHR 17 January 2019), <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189096>.

¹⁵ Дрндаревска and Величковска, *Опасност Од (Не)Постоење: Институционално Насилство, Пристап До Права и Ставови За ЛГБТИК+ Заедницата Во Северна Македонија (2021–2023)*, 144.

постапката за правно признавање на родот ја прави неизвесна, несигурна, долга и комплицирана. Оттука, трансродовите луѓе не се доволно информирани за постапката ниту за можноста за правна помош од здруженија на граѓани. Дел од нив не ја започнуваат постапката бидејќи немаат доволно информации и имаат стравови од дополнителни административни бариери, но и страв од осудување и одбивање од страна на институциите. ТрансФорма бележи и индиции за негативни трендови во постапката за правно признавање на родот. На две трансродови лица при поднесувањето на барањата до Управата за матична евиденција им било кажано дека не се надлежни туку дека судот одлучува, без да им дадат дополнителни објаснувања. По интервенција на правната советничка од ТрансФорма барањата биле примени и потоа одбиени, како вообичаен чекор од постапката, за што ќе следуваат одлуки по жалба.

„мене не ми е ни на крај памет да ја почнам постапката за маркерите, пошто постапката е сама по себе проблем. Администрацијата на факсот е сега што ме спречува да го направам сето тоа пошто треба да се маткам во деканат, па во студентска служба, па ок зошто менуваше ќе прашуваат, зошто на крај на факс, што сега со индексот пола професори не работат веќе...Од самата анксиозност го немам почнато.“- транс маж

Дури и оние трансродови лица кои успешно ја завршиле постапката, потоа можат да се соочат со административни бариери и одбивање да се направи промената на податоците од страна на други органи. До сега се документирани потешкотии со Фондот за пензиско и инвалидско осигурување, Агенцијата за вработување, во некои банки и образовни институции. Бариерите биле надминати благодарение на правна помош од страна на здруженија на граѓани.

Заклучно, правното признавање на родот е само по себе стресно бидејќи подразбира обелоденување на родовиот идентитет на административни службеници кои воглавном се непријателски настроени кон трансродовите луѓе. Постапката за правно признавање е неизвесна и нејасна, најчесто вклучува повеќе одбивања на барањата, постапување по жалби и неизвесност околу траењето и конечниот резултат. Дури и по добивањето на позитивно решение, трансродовите луѓе сами треба да покренат постапки за спроведување од страна на други органи што подразбира повторно соопштување и објаснување на трансродовоста. Оттука, правната помош и психосоцијалната поддршка се неопходни за трансродовите луѓе кои поминуваат низ овој процес.

3.2 Социјална благосостојба, право на работа, здравје и здравствена заштита

Во оваа област доминираат правото на работа и работните односи и здравствената заштита особено со фокус на менталното здравје и услугите за медицинско прилагодување на родот.

Работните односи се област која нити формално-правно не е доволно усогласена со стандардите на Меѓународната организација на трудот нити со правото на ЕУ¹⁶. Стапката на невработеност е 12,3%, стапката на неформална работа е 12% и стапката на млади кои не се вклучени нити во работа нити во образование е 19.5%¹⁷. Овие податоци ја ставаат Северна Македонија на дното по клучните индикатори за пазар на труд во споредба со регионот и земјите членки на ЕУ. Практиките на неформално работење, работење со договори на определено време, прекршување на работничките права и недоволно спроведување на политики за еднаквост на работното место се овозможени преку застарена легислатива и неефективни механизми за заштита¹⁸.

На неповолната генерална слика за работните односи во Северна Македонија се накалемува **дискриминација во пристапот до вработување** кон трансродовите лица што доведува до системско негирање на правото на работа. Учесниците споделуваат искуства на одбивање при аплицирање за работни места за кои оправдано се сомневаат на пристрасност поради родовиот идентитет. Дел од нив споделуваат присилно изведување на родовите норми за да го задржат работното место, за да добијат работа или за да превенираат вознемирување или озборување на работното место. Неусогласените лични документи поради неизвесните постапки за правно признавање на родот се клучна бариера за еднаков пристап до вработување. Пазарот на труд е особено непристапен за трансродовите жени.

Дискриминацијата во пристапот до вработување ги втурнува трансродовите лица во **неформална работа (без договори за вработување), прекарни работни места** со ниска плата и несигурни услови за работа, и прифаќање на работни места кои несоодветствуваат со степенот на нивните квалификации. Дел од трансродовите лица чии лични документи не се усогласени со родовиот идентитет не ги прикажуваат на работа и континуирано работат без договор и без здравствено и пензиско осигурување. Дел од учесниците повремено се ангажирани од граѓански организации, но работата во граѓанскиот сектор е исто така несигурна и повремена. Работењето на прекарни работни места често значи дека имаат потреба од дополнителни ангажмани за да обезбедат средства за егзистенција.

¹⁶ Ангел Димитриевски, *Безбедноста е Политичка: Унапредување На Работничките Права На ЛГБТИК+ Лицата Во Северна Македонија* (Коалиција Маргини, ЕРА, 2026), 5.

¹⁷ 'Employee Earnings and Working Time', accessed 29 August 2026, <https://datawrapper.dwcdn.net/qGWAy/31/>.

¹⁸ Igor Jadrovski, *The (in)Efficiency of the State Labour Inspectorate in the Protection of Workers' Rights* (Helsinki Committee for Human Rights, 2021); Наташа Петковска, *Државниот Инспекторат За Труд Како Заштитник На Работниците Од Дискриминација* (Мрежа за заштита од дискриминација, 2021).

„Јас до сега се што имам работено имам работено на црно или вака по наши организации. Не одам со диплома или било што, цело време на црно работам, се претставувам како [Пери]. Практично се надевам дека на никој нема да му текне дека лани имам изгледано различно и пробувам да останам stealth¹⁹. Се има сретнато со слични муабети на работа. Имам работено во [кафуле]. Имаш интересни муабети на почеток за што сум, не прераснаа во ништо посериозно... На крај више до тука ми дојде, неповрзани глупости. Работиш минималец, немаат воопшто осет за обемот на работа, работиш сам...очекувањата не беа сразмерни со можностите и тоа што го добиваш назад.“- транс маж

Трансродов маж сподели континуирани искуства на **вознемирување, сексуално вознемирување и дискриминација на работното место**. Искуството на работното место вклучува ословување во погрешен род и непризнавање на трансродовоста, континуирано прашување, исмевање и озборување во врска со родовиот идентитет и сексуалната ориентација, непочитување на приватноста, сексуално вознемирување, омаловажување од претпоставени и од колеги, насоки да се корегира изгледот и непреземање на мерки за заштита. Сите овие искуства резултирале со напуштање на работното место со цел да се зачува менталното здравје и достоинството.

„Зезнато е, еве што е зезнато, како е да се биде транс особа. До пред два дена работев 2 години ритеил за минималец...Идам на ново работно место, дента влагам во табако, касиерот ми кажува „ти си таа ненормалната што си пола машко пола женско и што се ебе со жени?“...: колешки што не ме знаеа зборуваа за мене. Во групниот чет за сите супервизори имало мемиња за мене, каде што е шефицата моја. Шефот ми доаѓаше на работа и ми се обраќаше со [Ана].“- транс маж

Најголем дел од трансродовите жени се занимаваат со **сексуална работа**. Сексуалната работа е криминализирана во Северна Македонија, преку законската рамка и практиките во кривично-правниот систем²⁰. Оттука, сексуалната работа е прекарна, високо ризична и обезвреднета како форма на репродуктивен труд. Клучен проблем кој го истакнуваат учесници е ризикот од насилство, неплаќање и непочитување на договорот за видот на услугата од страна на клиентите. Недоразбирања во однос на трансродовоста и ризикот од насилство од омраза од страна на клиенти, ги изложува на особена ранливост при давањето сексуални

¹⁹ Во контекстот значи дека пробува да не го приматат дека е транс.

²⁰ Драгана Дрндаревска, *Анализа На Правната Рамка Во Република Северна Македонија Во Однос На Дигиталната Безбедност и Дигиталните Права На Сексуалните Работници* (Скопје, 2024), 27.

услуги. Тие бараат некаква форма на легализација или декриминализација што сметаат дека треба да обезбеди механизам за заштита од насилство и непочитување на договорот за услугата од страна на клиентите. Најчеста форма е дигиталната сексуална работа, каде договарањето на услуги е овозможено преку онлајн платформи додека услугите се даваат во живо. Ова ги става сексуалните работници во категоријата на т.н. платформски работници чија работа е во голема мера уредена од страна на онлајн платформите кои ги користат. Но, работничкото законодавство не е усогласено со Директивата на ЕУ за платформски работници²¹, а и самата директива пропушти соодветно да ги вклучи сексуалните работници како работници во смисла на легислативата иако постојат правни авениии за примена на директивата и во однос на платформите кои овозможуваат сексуални услуги кои допрва треба да се искористат²².

„Јас сум одлучила поради некои причини животни поради тоа што утре треба кирија да се плати, да се бавам со нешто такво. Сега пак ќе кажам отворено, од таква причина го правам тоа, не дека мене ми дошло да се спремам по цел ден и да примам некој клиент, без разлика. И затоа сметам дека е потребно да се легализира проституција, мора да се има закон за тоа, сметам дека... многу душевно влијае, душата ја исцрпува ако нема закон.“- транс девојка

Трансродовите луѓе имаат **различни здравствени потреби** поврзани со медицинско прилагодување на родот бидејќи сите на различен начин го замислуваат своето тело согласно личното родово идентификување. Потребите не се ограничуваат само на хормонска терапија и хирургија, туку учесниците зборуваат за психичко здравје, гласовна терапија, феминизација на лице, репродуктивно здравје и општата здравствена грижа. За да се пресретнат потребите на трансродовите луѓе неопходен е холистички и мултидисциплинарен пристап во текот на целиот живот, односно родово афирмативна нега²³. Клучна улога во материјализацијата на телесните проекти имаат општествената стигма, недостапноста и непристапноста на медицинските услуги за медицинско прилагодување на родот и немањето доволно информации за начинот на добивање на услугите²⁴. Услугите за медицинско прилагодување на родот не се покриени од Фондот за здравствено осигурување, што ги прави **финансиски непристапни** за најголем дел од трансродовите луѓе. Во услови на работење без здравствено осигурување, на несигурни и ниско платени работни места, опишано во претходниот дел, трансродовите луѓе немаат можности да пристапат до услугите. Особено непристапна е хирургијата на гениталии за која

²¹ Directive (EU) 2024/2831 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on Improving Working Conditions in Platform Work (Text with EEA Relevance), CONSIL, EP (2024), <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/2831/oj>.

²² Дрндаревска, 51.

²³ Гладкова et al., *Анализа На Пристапност и Достапност На Здравствени Услуги За Трансродови Лица Во Република Северна Македонија*, 4.

²⁴ Димитров, *Трансродовото Искуство: Идентитети, Тела, Насилство и Социјализација*, 124.

воглавном треба да се патува во Белград. Сепак, останатите услуги и медицински средства се воглавном **достапни, но не се пристапни за трансродови луѓе**, туку се наменети за третман на различни болести и состојби на цисродови луѓе. Оттука, циснормативноста, односно непризнавањето на трансродовоста како легитимна и негирањето на здравствените потреби на трансродовите луѓе како валидни, е клучната бариера до здравствениот систем.

Уште повеќе, **трансродовоста е сè уште патологизирана** во категоријата на ментални растројства. Ова значи дека пристапот до услуги започнува и е условен со добивање на психијатриска дијагноза, Ф.64- полова дисфорија. Најголем дел од споделените негативни искуства во здравството се однесуваат на посета на психијатри, иако не во контекст на добивање Ф.64 дијагноза. Од искуството на здруженијата на граѓани, добивање на Ф.64 дијагноза е возможно само кај неколку психијатри кои работат во приватно здравство, додека во јавното здравство постои ризик од негирање на трансродовоста, примена на родово-конверзиона терапија и детранзиција²⁵ и одбивање да се препрати кај ендокринолог или друг лекар кој може да администрира хормонска терапија или друга услуга за медицинско прилагодување на родот. **Недовербата во психијатрите и доминирањето на психијатри со транфобични и стигматизирачки ставови во јавното здравство**, доведува до страв од одење на психијатар за да се добие Ф.64 дијагноза. Трансродовите лица треба да одат на психијатар во кој немаат доверба, да му ја доверат интимноста и да ризикуваат да бидат непризнаени и дискриминирани, притоа да платат сума која тешко ја заработуваат, за да добијат дијагноза кој сметаат дека не треба да постои бидејќи го патологизира нивното постоење и го потврдува стереотипот дека се болни. Оттука, фактот што повеќето трансродови луѓе сами земаат хормонска терапија т.е. **„направи-сам“ транзиција** (од англиски do-it-yourself или DIY транзиција), е очекувана последица од непристапен, небезбеден и скап здравствен систем. Дел од трансродовите луѓе се нашле во ситуација тие да ги едуцираат докторите за трансродовоста, од каде уште повеќе немаат доверба во нивните капацитети да одговорат на здравствените потреби.

„И моето искуство е многу слично. Ја сум на DIY транзиција моите матични не знаеа дека година дена сум на хормони. Немам на лекар отидено. Немам документ црно на бело. Отидов во аптека, знам колку е тешко до дијагнозата, не сакам повторно да одам низ таков процес, знам колку луѓе имале проблем не бев во можност да отидам приватно да ја земам и реков добро го преземам ризикот сам. Повеќе си верувам на себе отколку на здравствени установи...“- транс маж

Циснормативизмот се репродуцира и при останатите, општи здравствени услуги. На пример, транс маж имал природно покачен тестостерон, но немал никакви други

²⁵ Дрндаревска and Величовска, *Опасност Од (Не)Постоење: Институционално Насилство, Пристап До Права и Ставови За ЛГБТИК+ Заедницата Во Северна Македонија (2021–2023)*, 78.

состојби како последица од покачениот тестостерон, освен влакна на лицето што докторката го перцепирала како несакана појава без да го праша пациентот. Таа му препишала лекови кои содржат женски хормони без да го информираа што точно му препишува и со која цел. Тој ги земал лековите сè додека сам не сфатил што точно зема. Оттука, циснормативизмот се манифестира како патологизација на појавата на секундарни полови карактеристики својствени за спротивниот пол од полот препишан при раѓање, додека практиката е овозможена од генералното непочитување на правата на пациентите во врска со информираност и согласност. Случајот иронично го посочува фактот дека хормонска терапија е целосно достапна за цисродовите луѓе да го потврдат својот родов идентитет, дури и ако не ја побарале.

„И да не бев транс исто ќе реагирав, не може да не ме информираат. Ти да ускладуваш некогаш затоа што ти сметаш дека естетиката треба да му ја менуваш, мораш да информираш не можеш така. И ова сите го прават, одам на психијатар и таму кажувам дека не сакам да сум на антидепресиви, они ми препишуваат без да ми кажат дека се антидепресиви ми вика уживај не е тоа. После имав манична епизода зошто не ми даде психостабилизатори.“- транс маж

Услугите за ментално здравје, неповрзани со добивање на Ф.64 дијагноза се клучен проблем. Учесниците опишуваат случаи во кои психијатрите не ги земале предвид нивните реални потреби, не ги ислушувале, им давале несоодветни терапии со кои им се влошило менталното здравје и опишуваат тенденција психичките состојби да се користат за да се доведе во прашање родовиот идентитет. Ендокринолозите се тешко достапни во јавното здравство и поради недостатокот треба да чекаат со месеци за да дојдат до термин, но искуствата со нив се најпозитивни.

Несоодветно обраќање, потсмевање, споделување на лични информации пред други пациенти и персонал кој не е вклучен во лекувањето се најчести, секојдневни **повреди на здравствените права на трансродовите луѓе**. Трансродова жена сподели дека кога и правеле хируршка интервенција, неповрзано со медицинско прилагодување на родот, здравствениот персонал ја исмејувал и озборуваа и постојано доаѓале вработени од цела болница за да ја видат и да ја понижуваат. Таа смета дека поради тоа што се побунила на таквиот однос не добила соодветна здравствена нега. Оттука, здравствениот систем е небезбеден, се доживува како заканувачки и непријателски простор што доведува до системски предизвикано избегнување на здравствените институции²⁶.

²⁶ Дрндаревска and Величковска, 87–93.

3.3 Механизми за заштита на правата

Трансродовите луѓе немаат доверба во институциите на системот, вклучително и во механизмите за заштита. Пријавувањето на повреди на права и барањето заштита е сè уште ретко дури и помеѓу оваа група на релативно информирани трансродови луѓе. Недовербата е поврзана со стравот од виктимизација доколку ја пријават повредата. Борбата со стравот од пријавување го сметаат како нужен, еманципаторски и храбар чин со кој ќе го афирмираат својот идентитет и гордо ќе застанат во негова одбрана. За ова им е потребна колективна поддршка, правна помош од здруженија на граѓани и социјална поддршка од средината.

Но, многу од искуствата кои ги споделуваат, иако ги препознаваат како неправди, не ги препознаваат како правни проблеми за кои системот нуди заштита, поради недоверба во системот од една страна, и нормализација на повредите од друга страна. Единствена спомената институција за заштита на правата е Комисијата за спречување и заштита од дискриминација за која дел имаат доверба дека ќе делува во насока на заштита на правата и се повикуваат на претходни случаи каде институцијата утврдила дискриминација кон трансродови лица.

3.4 ЛГБТИ здруженија и активизам

ЛГБТИ здруженијата и другите здруженија кои нудат услуги за помош и поддршка на трансродовите луѓе се соочуваат со неповолна средина за делување. Под влијание на фактори кои не се во нивна контрола, како прекинувањето на фондовите од САД, преструктурирањето на Фондацијата Отворено Општество, стагнирањето на процесот на ЕУ интеграции и намалувањето на ЕУ фондовите за човекови права, постојано кратење на фондовите од ХИВ програмата, просторот за делување на граѓанскиот сектор е значително ограничен. Во изминатиот период неколку ЛГБТИ организации згаснаа, а оние што опстојуваат имаат намален обем на активности, а особено намален капацитет за овозможување услуги како правна помош, психо-социјално советување, здравствени услуги и едукација. Исто така, се затвори shelтерот за сместување на ЛГБТИ лица-жртви на насилство.

Во вакви услови, здруженијата не можат ни делумно да ги пресретнат потребите на трансродовите лица.

Трансродовите лица споделуваат различно ниво на задоволство од здруженијата на граѓани. Дел од нив немаат точни информации за улогата на граѓанскиот сектор и за активностите кои биле преземени за унапредување на правата на трансродовите луѓе. Дел споделуваат и негативни искуства каде во текстови на здруженија на граѓани за нив се зборувало во погрешен род и се употребувало мртво име. Тие предлагаат бројни акции кои би ја унапредиле состојбата со транс правата, како зголемување на видливоста преку медиумско претставување, едукација на здравствени работници и други вработени во јавен сектор, зајакнување на солидарноста, јакнење на капацитетите за колективно делување и градење мрежи за поддршка во ЛГБТИ

заедницата итн. Повозрасните сметаат дека состојбите не се унапредуваат и соодветно го лоцираат проблемот- транслугето немаат моќни сојузници.

„Треба некои поголеми луѓе да не поддржат, или нешто да правиме ама да бидеме сите сложни, не само ја и ти, тројца. Тоа геј, што сме транс, сите и директ во министерството, и кај тие поглавните, да си ги бараме правата... Ова е веќе со години, години, како ХОПС, како СТАР-СТАР, како ХЕРА...“- транс жена

Со експанзијата на анти-родовите политики и нивното институционализирање со доаѓањето на власт на десницата во 2024 година, транс луѓето се соочуваат со засилена мобилизација на политички и институционални актери со моќ да ги ограничат и уназадат правата.

4. Приоритетни области за промена на политики

Циснормативноста и трансфобијата се длабоко вкоренети во општеството на структурен начин, во законодавството и институциите, вредностите, релациите и културата. Општествените промени за унапредување на правата на трансродовите луѓе треба да имаат трансформативен ефект, односно да ги преиспитаат и предизвикаат патријархатот, цис и хетеронормативноста. За постигнување на структурни промени потребна е колективна акција, вклучување на сите релевантни чинители и континуирано спроведување на политики во различни области.

Во овој дел ќе бидат мапирани клучните приоритетни области за промена на политиките. Во секоја област ќе бидат потенцирани целите кои треба да се постигнат, наспроти актуелните состојби.

4.1. Безбедност и слобода за автентично живеење на родовиот идентитет

Целта на промените во оваа област е политиките и институционалните практики да обезбедат услови во кои трансродовите лица можат слободно и безбедно да го живеат и изразуваат својот родов идентитет, **без страв од насилство, дискриминација, вознемирување, понижување или други форми на нееднакво постапување.** Заштитата на достоинството, телесниот интегритет, приватноста и слободата на самоопределување треба да бидат препознаени како основа за еднакво учество на трансродовите лица во општеството. Институционалниот одговор во случаите на дискриминација и насилство треба да биде навремен, непристрасен и ослободен од стереотипи за трансродовоста. Самоопределувањето на родовиот идентитет треба да се почитува како основа за постапувањето на институциите.

Во Северна Македонија не постои **национална политика за унапредување на состојбите во однос на ЛГБТИ луѓето чија цел би била трансформирање на**

вредностите, намалување на предрасудите и прифаќање на сексуалната и родова различност. Неопходно е да се донесат и да се спроведуваат политики засновани на родово трансформативниот пристап и суштествената еднаквост, на координиран и сеопфатен начин. Образованието, медиумите и културата се клучните сектори, но и станатите сектори како здравство, социјална заштита, кривично-правен систем и работни односи исто така треба да бидат опфатени. Ваквата политика треба изречно да предвиди афирмација на **правото на слободно родово изразување** во секојдневниот живот, вклучително на работното место, во образовните институции, во јавните простори и при користење на услуги.

Приоритетна промена е **унапредување на законската и институционалната рамка за спречување и заштита од дискриминација.** Потребно е да се зајакне препознавањето на трансродовите лица како рамноправни носители на права во сите релевантни политики и институционални практики. Законот за спречување и заштита од дискриминација со кој експлицитно се забранија сите форми на дискриминација врз основа на родов идентитет недоволно се спроведува во различни области, односно спроведувањето на Законот е воглавном преку работата на Комисијата. Неопходно е целото законодавство особено во клучните области како полициско постапување, образование, социјална заштита и здравство да се усогласи со законот на екстензивен начин кој ќе вклучува оценување на легислативата од аспект на еднаквост и недискриминација, воведување обврски за спроведување на превентивни активности и мерки во областа, воведување обврски на механизмите за следење на спроведувањето на секторските закони, најчесто инспекторати, да постапуваат по жалби за дискриминација и да ја оценуваат примената на законот и од тој аспект, воведување на афирмативни мерки во областите каде што е потребно. Повеќето трансродови луѓе не се доволно запознаени со придобивките од ЗСЗД и се убедени дека законите и институциите не делуваат кон нивна заштита. Иако воглавном се во право, сепак постои и поволна законска рамка и практика на препознавање дискриминација и заштита. Неопходно е да се зајакнат капацитетите на трансродовите луѓе за препознавање и пријавување дискриминација, да се поврзат со Комисијата за спречување и заштита од дискриминација и да се запознаат со практиката на институциите за заштита на нивните права.

Законот за **спречување и заштита од насилство врз жени и семејно насилство** ги препознава трансродовите луѓе и ги вклучува во заштитата. Но, спроведувањето на законот сè уште не е на задоволително ниво особено во однос на обезбедување на специјализирани услуги за поддршка, помош и заштита. Иако се препознаени во законот, тој не се спроведува проактивно во однос на трансродовите лица и недоволно се препознаваат специфичните ризици од насилство со кои се соочуваат трансродовите лица. Насилството кон трансродовите лице треба да биде вклучено и препознаено при примената и тоа во спроведувањето на превенцијата, во општите и

специјализираните услуги, во активностите за јакнење на капацитетите на јавниот сектор итн. Услугите треба да вклучуваа советување и едукација на семејства на трансродови лица, со цел разбирање и прифаќање на трансродовоста што ќе превенира семејно насилство. Услугите за работа со деца жртви или сведоци на семејно и родово-базирано насилство треба да ги опфатат и да се прилагодат кон потребите на трансродовите деца и млади. Во оваа област и во заштитата од дела од омраза, неопходно е да се препознае и разбере специфичната ранливост на трансродовите жени на сексуално насилство и вознемирување.

Во областа на **кривично-правна заштита од дела на омраза** е остварен значаен напредок со препознавањето на родовиот идентитет. Трансродовите луѓе сè уште споделуваат негативни искуства при контакт со полиција како исмејување и несериозно третирање, иако барем во Скопје, повеќе не се документираат посериозни повреди на права од страна на полицијата кон трансродови лица како полициска бруталност, малтретирање и понижување. Но, непостапувањето на полицијата и обвинителството во клучните случаи во кои била потребна заштита, како нападите на ЛГБТИ Центарот за поддршка, се скорешни искуства. За трансформирање на полицијата од институција од која се плашат и ја перцепираат како непријателска, до институција во која веруваат и бараат заштита, потребни се многу повеќе мерки и активности од воведување на основи во законот. Законот за полицијата треба екстензивно да се усогласи со ЗСЗД, да се предвиди донесување и спроведување на политики за еднаквост и недискриминација од страна на полицијата и да се зајакнат механизмите за контрола над полициското работење. Полицијата треба проактивно да соработува со трансродовите луѓе, да организира средби со нив и да воспоставува канали на комуникација.

Кривично-правната заштита од говор на омраза сè уште недоволно се спроведува. Потребно е изречно препознавање на родовиот идентитет во кривичните дела и примена на меѓународните стандарди во заштитата. Секторот за електронски криминал има многу ниски капацитети за спроведување непристрасни истраги, а обвинителството континуирано одбива да постапува соодветно. Потребни се политики насочени кон овие институции кои ќе ги трансформираат со цел непристрасно да ги заштитуваат трансродовите луѓе од говор на омраза.

Дигиталниот простор исто така не е доволно регулиран ниту усогласен со првото на ЕУ. **Онлајн безбедноста, заштитата од говор на омраза, вознемирување и сексуално вознемирување онлајн**, вклучително и кон трансродовите лица, се клучни прашања кои треба да се уредат во оваа област. Во областа на заштита од говор на омраза и онлајн вознемирување потребен е координиран институционален одговор кон анти-родовото движење.

Правното признавање на родот е минимален стандард за обезбедување формална еднаквост и безбедност. Неопходно е да се донесе законско решение кое ќе овозможи брза, предвидлива и пристапна постапка за промена на личните документи заснована на само-определување. Исто така, треба да постои можност луѓето родово да не се изразат во личните документи ако не сакаат или да се изразат како родово-небинарни. Неопходно е зајакнување на капацитетите за пружање правни услуги за правно признавање на родот, психо-социјално советување на лицата кои поминуваат низ процесот и интензивирање на едукативните активности за информирање на заедницата за постапката, застапувањето за нејзина промена и достапните услуги за помош и поддршка.

4.2 Социјална благосостојба, право на работа, здравје и здравствена заштита

Работни односи

Потребно е политиките во областа на работните односи да обезбедат **еднаков пристап на трансродовите лица до вработување, еднакви услови и заштита на достоинството и работничките права на работното место**, без дискриминација врз основа на родов идентитет и родово изразување. Трансродовите лица треба да можат да пристапат до формалниот пазар на труд и да ги остваруваат своите работнички права без потреба да го кријат или менаџираат својот идентитет за да добијат или задржат работно место.

Една од приоритетните промени е **отстранување на правните и административните бариери кои го ограничуваат пристапот на трансродовите лица до вработување**, особено оние кои произлегуваат од неусогласеноста меѓу личните документи и родовиот идентитет. Оттука, правното признавање на родот е клучен предуслов за пристап до пазарот на труд.

Потребно е **трудовото законодавство и политиките за вработување треба да го заштитат родовиот идентитет и родовото изразување во сите фази на работниот однос** – при огласување и селекција, вработување, утврдување на условите за работа, платата, унапредување, пристап до обуки и бенефиции, како и при престанок на работниот однос. Неопходни се суштествени измени на трудовото законодавство кои ќе ја унапредат положбата на работниците, ќе ги опфатат работниците во неформалната економија, оние што работат без договори и платформските работници, ќе ја ограничат употребата на договорите на определено време и ќе наменат обврски за спроведување на политики за еднаквост на работното место. Заштитата на приватноста и личните податоци поврзани со родовиот идентитет треба да биде составен дел од заштитата на работничките права.

Политиките за вработување треба да ги препознаат трансродовите луѓе како група од интерес, преку вклучување на трансродовите луѓе во мерките за вработување, квалификација и преквалификација.

Особено е важно **да се обезбеди ефективна заштита од вознемирување, сексуално вознемирување и други форми на дискриминаторно постапување на работното место**. Законот за заштита од вознемирување на работното место е застарен и недоволно се применува. Потребно е нов закон кој ќе се усогласи со стандардите на Меѓународната организација на трудот и правот на ЕУ, кој ќе ги препознае трансродовите лица и ќе наметне обврска на работодавачите да спречуваат и санкционираат постапки како намерно обраќање со погрешен род или име, исмевање, коментирање на телото и изгледот, сексуализирање и други форми на вознемирување и сексуално вознемирување.

Потребно е **механизмите за заштита на работничките права и од дискриминација да бидат достапни и ефективни за трансродовите лица**. Трудовиот инспекторат треба да ја промени својата практика и да започне да го спроведува Законот за спречување и заштита од дискриминација во областа на трудот. Оттука, неопходно е дополнување на Законот за инспекцијата на труд и негово усогласување со ЗСЗД.

Сексуална работа

Посебен приоритет претставува **унапредувањето на правната и социјалната положба на лицата кои се занимаваат со сексуална работа**, со особено внимание на специфичната ранливост на трансродовите сексуални работници. Политиките треба да обезбедат заштита од насилство, експлоатација, принуда и дискриминација и да гарантираат дека лицата кои даваат сексуални услуги имаат пристап до заштита и правда без страв од санкционирање или дополнителна виктимизација.

Потребно е **да се преиспита и унапреди правната рамка што ја регулира сексуалната работа**. Измената на законодавството треба да опфати повеќе закони со цел сексуалната работа да се декриминализира, да се опфати со трудовото законодавство, пензиското и здравственото осигурување, социјалната заштита и безбедноста при работа. Улогата на кривично-правниот систем треба да се трансформира, од казнување и прогон на сексуални работници, до нивна заштита од насилство и злоупотреби од страна на клиенти и посредници. Потребно е воспоставување на социјални услуги за поддршка на лица кои сакаат да излезат од сексуална работа и нивно поврзување со активните мерки за вработување.

Политиките треба **да ги препознаат специфичностите на дигиталната сексуална работа и да обезбедат соодветна заштита на работничките права на лицата кои работат преку онлајн платформи**. Регулацијата на платформската работа треба да обезбеди заштита од произволно отстранување од платформите, дискриминаторни практики и други форми на економска и дигитална несигурност, заштита од онлајн насилство и заштита на личните податоци.

Здравство

Целта на промените во оваа област е **трансродовите лица да имаат еднаков пристап до целосна здравствена грижа и да можат да ги задоволат своите здравствени потреби без патологизација, финансиски и административни бариери, дискриминација или страв од понижување и насилство**. Здравствениот систем треба да биде простор во кој родовиот идентитет на пациентот се почитува, а медицинската грижа се обезбедува врз основа на автономијата, информираната согласност, достоинството и индивидуалните потреби на секое лице.

Потребно е здравствениот систем да обезбеди **достапна, пристапна, безбедна и родово-афирмативна здравствена грижа за трансродовите лица**, која ги препознава нивните различни здравствени потреби и го почитува правото на самоопределување, достоинство и приватност. Здравствените услуги треба да одговорат на потребите на трансродовите лица во текот на целиот живот, да бидат сеопфатни односно да вклучат услуги за медицинско прилагодување на родот, сексуално и репродуктивно здравје и ментално здравје. Оттука, потребно е да се развие мултидисциплинарен модел на родово-афирмативна здравствена грижа, во кој различните здравствени професионалци ќе можат координирано да одговорат на индивидуалните потреби на трансродовите лица. За таа цел, потребно е унапредување на стандардите за образование, обука и професионална компетентност на здравствените работници во однос на трансродовото здравје. Здравствените работници треба да располагаат со знаења неопходни за обезбедување родово-афирмативна и недискриминаторна грижа и да бидат способни да ги препознаат специфичните здравствени потреби на трансродовите пациенти без патологизација и стереотипизација. Здравствените услуги треба да бидат соодветно прилагодени кон потребите на интерсекс лицата, и едукацијата на здравствениот персонал треба да опфати сензибилизација и информации за нив.

Една од клучните промени е **напуштање на патологизирачкиот пристап кон трансродовоста во здравствениот систем**. Пристапот до здравствена грижа поврзана со медицинското прилагодување на родот не треба да биде условен со психијатриска дијагноза која го патологизира родовиот идентитет. Потребно е здравствените политики и протоколи да го усогласат пристапот кон трансродовите лица со современите стандарди на родово-афирмативна нега, при што психијатриската и психолошката поддршка треба да имаат улога на поддршка и грижа, а не на контрола, верификација или преиспитување на легитимноста на родовиот идентитет.

Особено е важно **услугите за медицинско прилагодување на родот да бидат финансиски достапни** и соодветно опфатени со задолжителното здравствено осигурување. Потребно е да се обезбедат услуги за медицинско прилагодување на родот во **јавниот здравствен систем**, со соодветна географска достапност и јасни процедури за упатување меѓу различните здравствени специјалности и установи. Во јавното здравство треба да се унапреди достапноста на специјалистички здравствени

услуги од психијатри и ендокринолози генерално, а притоа да се осигура дека истите се пристапни за трансродови лица. Неопходно е унапредување на квалитетот на услугите за ментално здравје. Политиките во областа треба да го препознаат влијанието на дискриминацијата, насилството, социјалната изолација и економската несигурност врз менталното здравје.

Истовремено, потребно е **да се гарантира целосно почитување на правата на пациентите во сите здравствени услуги**, независно дали услугата е поврзана со медицинското прилагодување на родот. Законот за заштита на права на пациенти експлицитно забранува дискриминација врз основа на родов идентитет, но забраната не се материјализира во практиката. Законот иако е соодветен, незадоволително се спроведува. Потребно е воспоставување и зајакнување на механизмите за контрола над спроведување на законот, инвестирање во едукација на здравствен персонал и промена на практиките на прекршување на здравствени права.

Политиките во областа на здравството треба **суштински да се усогласат со ЗСЗД**, преку наметнување на обврска за спроведување на политики за еднаквост во здравствените установи, развој на интерни механизми за заштита од дискриминација, и јакнење на улогата на здравствениот инспекторат во спречување и заштита од дискриминација во здравството.

4.3 ЛГБТИ заедница и активизам

Целта на промените во оваа област е ЛГБТИ заедницата да функционира како **простор на еднаквост и солидарност**, во кој ниту еден идентитет или искуство не се смета за помалку легитимно, а специфичните права и потреби на трансродовите лица се препознаваат како интегрален дел од заедничката борба.

Неопходно е интензивирање на активностите за **едукација, градење на мрежи на поддршка и јакнење на солидарноста во ЛГБТИ заедницата**. Дури и транродовите луѓе кои до сега биле директно или индиректно вклучени во активности на здруженија на граѓани и квир активизам немаат доволни познавања за улогата на граѓанскиот сектор, досегашните напори за унапредување на правата и политиките, нити пак имаат познавања од области како студии на еднаквост, квир теорија, феминизам и ЛГБТИ права. Ова создава процеп помеѓу знаењата и вредностите помеѓу ЛГБТИ здруженијата и активистите од една страна и ЛГБТИ заедницата од друга. Состојбите можат да се надминат преку поддршка на ЛГБТИ здруженијата континуирано да ја мобилизираат и еманципираат ЛГБТИ заедницата, да создаваат простори за социјализација и да ги прилагодуваат содржините кои ги нудат на потребите и интересите особено на младите квир луѓе. Прашањата на

интернализирана хомо/транфобија и хиерархија во заедницата треба отворено да се дискутираат и адресираат како прашања на клучни вредности.

Со цел спроведување на целите, ЛГБТИ здруженијата треба да имаат **пристап до одржливи фондови** кои се прилагодени на потребите на заедниците. Неопходни се фондови за континуирани активности и услуги насочени кон ЛГБТИ заедницата, како и фондови за надгледување на спроведувањето на законите, колективен одговор кон уназадувањето на правата под влијание на анти-родовата идеологија и фондови за правен активизам и стратешко застапување. Градењето на солидарност и поддршка со други движења како женското движење, движењето за ромски права, здруженијата за попреченост и други здруженија на маргинализирани групи е неопходно за зајакнување на потенцијалот за колективно делување и општествена еманципација.

5. Библиографија

Cvetkovik, Irena, Slavcho Dimitrov, and Manja Velickovska. 'The Old New: Anti-Gender Mobilizations in North Macedonia'. In *Anti-Gender Mobilizations in the Post-Yugoslav Space Hidden Connection*. Palgrave Macmillan, 2026.

Directive (EU) 2024/2831 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on Improving Working Conditions in Platform Work (Text with EEA Relevance), CONSIL, EP (2024). <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/2831/oj>.

'Employee Earnings and Working Time'. Accessed 29 August 2026. <https://datawrapper.dwcdn.net/qGWAy/31/>.

Jadrovski, Igor. *The (in)Efficiency of the State Labour Inspectorate in the Protection of Workers' Rights*. Helsinki Committee for Human Rights, 2021.

Kimova, Fani. *Barometer of Equal Opportunities*. Commission on Prevention and Protection against Discrimination (CPPD) Macedonian Center for International Cooperation (MCIC), 2023.

Rogers, Michaela M. 'Exploring the Domestic Abuse Narratives of Trans and Nonbinary People and the Role of Cisgenderism in Identity Abuse, Misgendering, and Pathologizing'. *Violence against Women* 27, nos 12–13 (2021): 2187–207. <https://doi.org/10.1177/1077801220971368>.

Serano, Julia. *Whipping Girl: A Transsexual Woman on Sexism and the Scapegoating of*

Femininity. Basic Books, 2016.

Spotlight Report on the Position of LGBTI Persons in the Republic of North Macedonia- Civil Society Submission under Paragraph 89 of the 2030 Agenda (A/RES/70/1). Coalition Margins, LGBTI Support Centre, Subversive Front, ERA, 2020.

World Bank Open Data. 'World Bank Open Data'. Accessed 29 August 2026.
<https://data.worldbank.org>.

X v. 'the Former Yugoslav Republic of Macedonia', No. 29683/16 (ECtHR 17 January 2019).
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189096>.

Гладкова, Каи, Игор Пеев, Огнен Ивановски, Искра Крстевска, and Драгана Дрндаревска. *Анализа На Пристапност и Достапност На Здравствени Услуги За Трансродови Лица Во Република Северна Македонија*. ТрансФорма, Коалиција Маргини, 2024.

Димитриевски, Ангел. *Безбедноста е Политичка: Унапредување На Работничките Права На ЛГБТИК+ Лицата Во Северна Македонија*. Коалиција Маргини, ERA, 2026.

Димитров, Славчо. *Трансродовото Искуство: Идентитети, Тела, Насилство и Социјализација*. 2018.

Дрндаревска, Драгана. *Анализа На Правната Рамка Во Република Северна Македонија Во Однос На Дигиталната Безбедност и Дигиталните Права На Сексуалните Работници*. Скопје, 2024.

Дрндаревска, Драгана. *Структурни Пречки Во Спроведувањето На Еднаквоста- Анализа На Спроведувањето На Законот За Спречување и Заштита Од Дискриминација 2023-2026*. Хелсиншки Комитет за човекови права, 2026.

Дрндаревска, Драгана, and Мања Величковска. *Опасност Од (Не)Постоење: Институционално Насилство, Пристап До Права и Ставови За ЛГБТИК+ Заедницата Во Северна Македонија (2021-2023)*. Коалиција Маргини, 2025.

Закон За Заштита На Правата На Пациентите, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 82/08, 12/09, 53/11, 150/15 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 190/19 и 122/21 (2008).

Закон За Заштита Од Вознемирување На Работното Место, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/13 и 147/15 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 103/21 и 124/25 (2013).

Закон За Инспекцијата На Труд, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 35/97, 29/02, 36/11, 164/13, 44/14, 33/15, 147/15 и 21/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 317/20 и 16/25 (1997).

Закон За Работните Односи, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 62/05, 106/08, 161/08, 114/09, 130/09, 50/10, 52/10, 124/10, 47/11, 11/12, 39/12, 13/13, 25/13, 170/13, 187/13, 113/14, 20/15, 33/15, 72/15, 129/15, 27/16, 120/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 110/19, 267/20, 151/21, 288/21, 111/23, 39/25,

74/25 и 124/25 (2005).

Закон За Спречување и Заштита Од Дискриминација, Службен весник на Република Северна Македонија бр. 258/2020 (2020).

Закон За Спречување и Заштита Од Насилство Врз Жени и Семејно Насилство, „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр.24/21 и 39/25 (2021).

Кривичен Закон, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 196/15, 226/15, 97/17 и 248/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр.36/23, 188/23, 16/26 и 17/26 (1996).

Петковска, Наташа. *Државниот Инспекторат За Труд Како Заштитник На Работниците Од Дискриминација*. Мрежа за заштита од дискриминација, 2021.